

Terug naar de bron(nen) Klooster- en abdijarchieven in Vlaanderen en Brussel

Vier jaar lang trokken medewerkers van het FoKAV (Forum Kerkelijke Archieven Vlaanderen) langs Vlaamse en Brusselse kloosters en abdijen. In het kader van het DiBiKAV-project (Digitale Bestandsinventaris Kerkelijke Archieven Vlaanderen) hebben zij basisgegevens over circa 60% van de Vlaamse en Brusselse religieuze instituten (ordes en congregaties) en hun in situ bewaarde archiefbestanden verzameld en digitaal ontsloten. Op 15 november 2008 werd hierover een eerste rapport voorgelegd.

In 2004 ontstond het FoKAV als cultureel thema-archief voor het kerkelijk erfgoed binnen het CRKC (Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur). Met financiële steun van de Vlaamse overheid en de Kerk ontwikkelde het FoKAV een ondersteunend beleid voor het kerkelijk archiefveld. Eén van de hoofdbekommernissen tijdens de eerste beleidsperiode (2004-2007) was het in kaart brengen van alle privaatrechtelijke kerkelijke archiefbestanden (orde-, congregatie- en parochiearchieven) die in heel Vlaanderen en Brussel in abdijen, kloosters, pastorieën, dekenijen ... worden bewaard. In het voorjaar van 2005 werd daartoe het DiBiKAV-project opgestart. Medewerkers van het FoKAV trokken vier jaar rond om basisgegevens te verzamelen over deze archiefbestanden en de instellingen die ze hebben gevormd. In het rapport *Ad Fontes. Klooster- en abdijarchieven in Vlaanderen en Brussel*, voorgesteld op 15 november 2008, zijn de eerste onderzoeksresultaten over de orde- en congregatiearchieven (kortweg kloosterarchieven) te boek gesteld¹.

Kristien SUENENS
Consulent orde- en congregatiearchieven bij het CRKC vzw,
afdeling Kerkelijke Archieven Vlaanderen (FoKAV)
e-mail: kristien.suenens@crkc.be
© Compagnie Gagarine

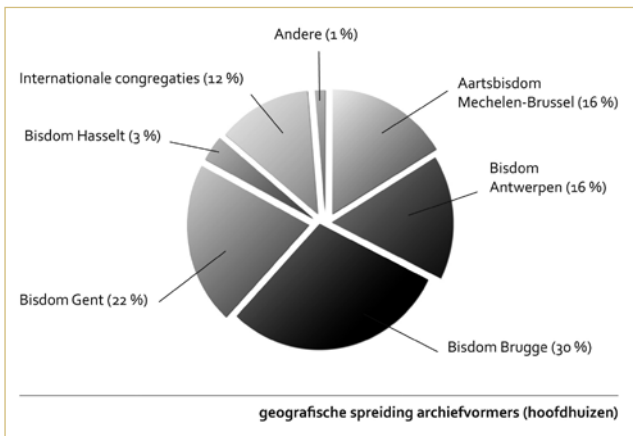

Jürgen VANHOUTTE
Archivaris-consulent en afdelingshoofd bij het CRKC vzw
jurgan.vanhoutte@crkc.be
© Compagnie Gagarine

Het onderzoeksveld

Van meet af aan werd gekozen voor een systematische aanpak. Eerst moest het onderzoeksterrein afgebakend worden. De bestaande religieuze instellingen met een nog *in situ* bewaard archief werden als uitgangspunt genomen. Ordes en congregaties waarvan de archieven al in bestaande bewaarinstellingen terecht kwamen (Rijksarchief, KADOC, bisschoppelijke archieven, stadsarchieven ...) werden aanvankelijk buiten beschouwing gelaten. Uiteindelijk kwamen 320 autonome religieuze instituten, verspreid over Vlaanderen en Brussel, in aanmerking voor registratie. Van slechts een fractie van deze instellingen waren gegevens bekend over het al of niet bestaan, de materiële staat en de toegankelijkheid van hun archiefbestanden. Van sommige religieuze instituten ontbraken zelfs de meest summere basisgegevens over hun ontstaan en historische ontwikkeling². Het registratieproject van het FoKAV beantwoordde dus aan meerdere historiografische en heuristische noden. Bovendien vormde de snel veranderende situatie van het kloosterwezen – de afname van het aantal kloosterlingen en de sluiting van steeds meer kloosters en abdijen – een bijkomende dringende noodzaak om zo snel mogelijk zicht te krijgen op dit kloosterlijke erfgoed.

Geografische spreiding geregistreerde religieuze instituten (hoofdhuizen).
© Compagnie Gagarine.

Aanpak en werkwijze

Nadat de onderzoeksgroep afgebakend was, werd een systematische bevraging opgezet. In mei 2005 kregen alle hoofdhuizen een enquêteformulier toegestuurd waarin naar informatie werd gevraagd over de geschiedenis van hun religieuze instituut en naar basisgegevens (bewaaromstandigheden, omvang, inhoud, raadpleegbaarheid, ontsluiting ...) over de archiefbestanden die ze bewaarden³. De enquête werd in 2006 herhaald, gevolgd door een uitvoerige telefonische rondvraag in de loop van 2007. Deze bevraging – aangevuld met talloze plaatsbezoeken in de kloosters en abdijen zelf – leverde begin 2008 gegevens op over circa 60% van het voorziene corpus respondenten. Daarbij werd uiteindelijk niet enkel informatie

verzameld over nog bestaande religieuze instituten en hun archiefbestanden. *En cours de route* werden ook gegevens geregistreerd over fusiecongregaties of kloosters en abdijen die in de loop van de eeuwen zijn verdwenen, maar waarvan de archieven nog door bestaande religieuze instellingen bewaard worden.

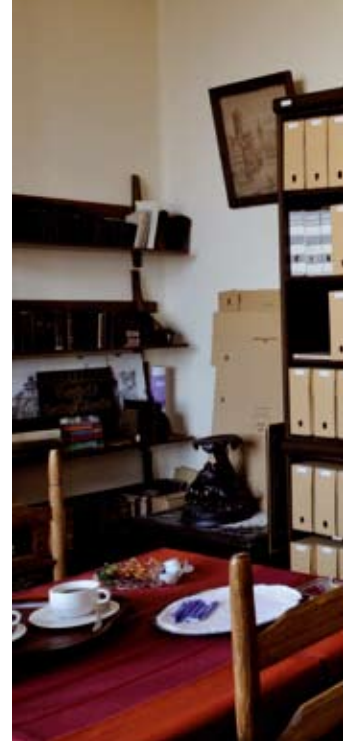
Een laatste stap in het registratieproces vormde het samenbrengen en verwerken van al deze informatie. Het FoKAV voerde zijn gegevens in twee bestaande digitale webdatabanken in: de Onderzoeksdatabase Intermediaire Structuren of ODIS (www.odis.be)⁴ en Archiefbank Vlaanderen (www.archiefbank.be). Op die manier kon de informatie – mits toestemming van de religieuze instituten – meteen voor een ruim publiek van onderzoekers en geïnteresseerden worden ontsloten. Het raamwerk van deze twee databanken bood ook het voordeel dat de onderzoeksgegevens uniform konden worden verwerkt, overeenkomstig de geldende internationale standaarden voor de beschrijving van archiefbestanden (ISAD-G) en archiefvormers (ISAAR-CPF). Momenteel zijn in ODIS en Archiefbank Vlaanderen een 500-tal records beschikbaar, ingevoerd door medewerkers van het FoKAV. Het betreft zowel archiefsteekkaarten als korte historische schetsen van religieuze instituten.

Analyse van de voornaamste onderzoeksresultaten

De DiBIKAV-bevraging leverde onderzoeksgegevens op voor 184 van de 320 religieuze instituten⁵, een kleine 60% van het afgebakende werkdomein. Rekening houdend met de relatieve representativiteit, kunnen toch voorlopige conclusies worden getrokken. Die zullen worden bevestigd of bijgesteld naarmate in de komende jaren de responsgraad van de DiBIKAV-bevraging via actieve prospectie zal worden opgedreven.

Bewaarplaats, omvang en datering

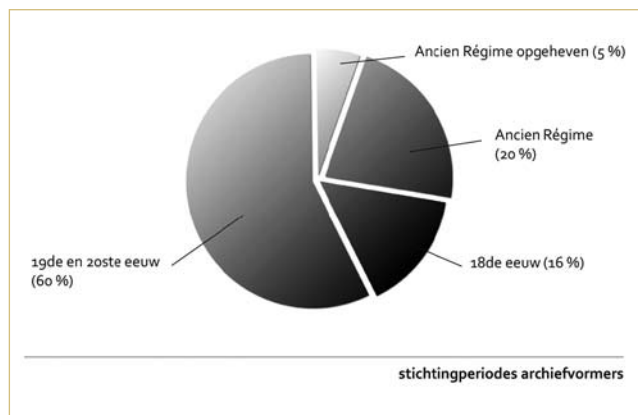
Ruim drie kwart van de geregistreerde archieven wordt bewaard in een afzonderlijke archiefruimte. Veelal gaat het om 'gerekupereerde' lokalen die in het verleden dienst deden als klaslokaal, slaapkamer of berging. Ook zolders en kelders werden vaak omgebouwd tot bewaarruimtes voor het archief. De verantwoordelijke kloosterarchivarissen doen dat meestal met veel zorg en vindingrijkheid, ondanks de vaak erg beperkte middelen. Het hoeft dan ook niet te

Archiefruimte van de zwartzusters van Dendermonde.
© Compagnie Gagarine.

verbazen dat gespecialiseerde klimaatregeling, inbraak- of brandbeveiliging meestal ontbreken. Ook al is er een archiefruimte, toch blijkt bij nader onderzoek vaak dat nog heel wat archiefmateriaal verspreid ligt over de rest van het klooster- of abdijgebouw. Veelal wordt het statisch archief over de boekhouding en het patrimoniumbeheer nog bij de econo(m)e bewaard, of bevindt het zich tussen het lopend archief van de overste. Het onderscheid tussen dynamisch en (semi-)statisch archief wordt overigens in weinig kloosters gemaakt.

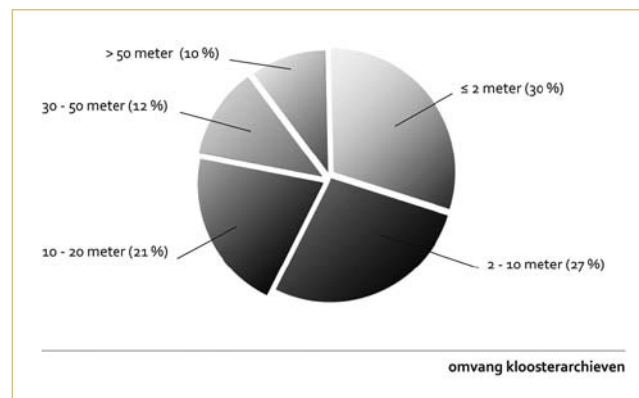

Stichtingsperiodes geregistreerde religieuze instituten.
© Compagnie Gagarine.

De datering en de geschiedenis van de geregistreerde archiefbestanden lopen over het algemeen parallel met de geschiedenis van het religieuze instituut. De bestanden – circa één derde van het totale corpus – met een continuïteit aan bewaard archiefmateriaal vanaf de stichting van de orde of congregatie in het ancien régime tot vandaag, vormen een belangrijke meerwaarde. Enkel ingrijpende historische gebeurtenissen of overmachtsituaties (brand, inbraak, verhuizing ...) hebben er soms hiaten in het archief geslagen. Bij de religieuze instituten ontstaan in het ancien

régime hebben vooral de 16de-eeuwse godsdienstoorlogen en de opeenvolgende confiscaties onder het Oostenrijkse en het Franse Bewind aan het einde van de 18de eeuw een grote impact gehad op de homogeniteit van het bewaarde archiefmateriaal. Voor jongere congregaties – zeker in West-Vlaanderen – was de Eerste Wereldoorlog de voorname calamiteit.

De omvang van de geregistreerde kloosterarchieven was meestal moeilijk te bepalen. Van circa één derde van de geregistreerde archiefbestanden kon de omvang niet exact worden bepaald. Van 115 onderzochte religieuze instituten kon het archief wel degelijk worden opgemeten, samen goed voor ruim 3.100 strekkende meter archiefmateriaal. De materiële omvang van de archiefbestanden verschilt echter sterk van bestand tot bestand. Achter een rekenkundig gemiddelde van 27 strekkende meter schuilt een grote verscheidenheid. Zo bedraagt de omvang van 57% van de bestanden minder dan tien meter, 30% strekt zich over minder dan twee meter uit. Het relatief hoge gemiddelde wordt gevormd door de 10% bestanden die omvangrijker zijn dan 50 meter, enkele zelfs meerdere honderden meters. Opmerkelijk is het overwicht aan grote archiefbestanden bij mannelijke religieuze instituten⁶.

Omvang geregistreerde kloosterarchieven.
© Compagnie Gagarine.

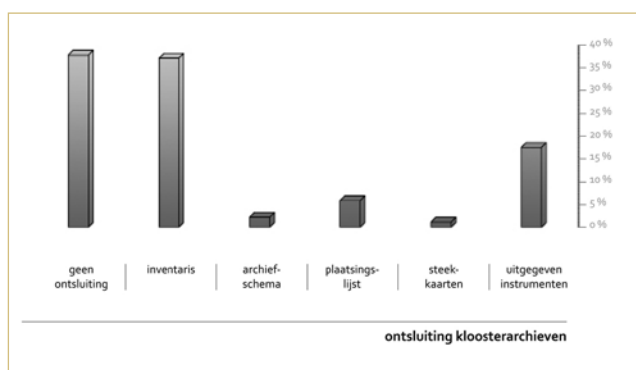
Logischerwijs is de omvang van het archief ook recht evenredig met de grootte en/of de naamsbekendheid van het religieuze instituut. In de regel komen goed ingerichte archiefruimtes en voltijds vrijgestelde archivariissen daarom ook bij grotere (internationaal georiënteerde) congregaties of abdijen voor. Enkele kleinere congregaties met relatief uitgebreide bestanden vormen de uitzonderingen die de regel bevestigen. Bij hen is de homogeniteit van het archiefmateriaal niet zozeer te danken aan continue archiefzorg, dan wel aan toevallige vondsten en reddingsacties van enkele gedreven religieuzen. Dezelfde evenredigheid gaat trouwens niet op voor de verhouding tussen de omvang van het archief en de ouderdom van de archiefvormers. Religieuze instituten met een lange geschiedenis hebben niet noodzakelijk een uitgebreider archiefbestand. Tot slot kon

worden vastgesteld dat in de overgrote meerderheid van de geregistreerde archieven nog geen selectie werd doorgevoerd. Veel bestanden bevatten nog drukwerk, dubbels en zelfs museaal materiaal.

Ordening en ontsluiting

Ondanks de beperkte middelen van vele kloosterarchivaris- en, bleek meer dan de helft van de geregistreerde archiefbestanden degelijk geordend en ontsloten. 54% van de onderzochte bestanden is volledig geordend. Slechts 30% blijft (voorlopig) zonder ordening. De ordeningsprincipes verschillen sterk en werden niet altijd even consequent toegepast. Dit heeft onder meer te maken met de geleidelijke en stapsgewijze manier waarop heel wat kloosterarchieven tot stand kwamen en ook vandaag nog aangroeien. Telkens opnieuw worden ze immers aangevuld met nieuw materiaal, teruggevonden op zolders of in kelders of afkomstig uit kamers van overleden religieuzen en opgeheven bijhuizen. Een structurele langetermijnplanning voor ordening en ontsluiting werd en wordt daardoor uiteraard bemoeilijkt⁷. De meeste kloosterarchivariissen kozen voor een ordening op basis van het organogram en de activiteiten van de archiefvormer. In oudere archiefbestanden komt vaak nog een indeling voor gebaseerd op de vorm of de aard van de archiefstukken of het verpakkingsmateriaal. Met betrekking tot het klassemment volgens de structuur van de archiefvormer valt één inspiratiebron te detecteren. Vele kloosterarchivariissen baseerden zich immers op de ordeningsschema's van het generalaatsarchief van de Gentse Zusters van Liefde of het abdijarchief van de norbertijnen van Tongerlo, die werden opgenomen in de KADOC-handleiding voor het beheer en de ontsluiting van religieuze archieven. Deze handleiding verscheen in 1990 in het kader van de lessenreeksen archiefbeheer die KADOC vanaf de jaren 1980 specifiek voor religieuze archivariissen inrichtte. Tijdens deze opleidingssessies werden velen voor de eerste maal vertrouwd gemaakt met de basisprincipes van de moderne archiefzorg⁸.

Uit de analyse blijkt ook dat 60% van de religieuze instituten beschikt over één of ander ontsluitingsinstrument voor

Ontsluiting geregistreerde kloosterarchieven.
© Compagnie Gagarine.

het archief. 40% van de kloosterarchieven is ontsloten aan de hand van een inventaris, verschillend in kwaliteit, maar doorgaans bruikbaar als eerste zoekinstrument. Andere vormen van ontsluiting zijn archiefschema's, plaatsingslijsten of steekkaartensystemen. Eén vijfde van de religieuze instituten beschikt over een gepubliceerd ontsluitingsinstrument, veelal terug te vinden in monastica of jubileumboeken. De publiekswerking in de meeste kloosterarchieven is echter erg beperkt. Soms wordt er bewust voor gekozen om het eigen erfgoed zoveel mogelijk af te schermen. Hoewel kloosterarchivariissen vaak veel goede wil aan de dag leggen voor onderzoekers, weerhoudt het gebrek aan middelen, infrastructuur en personeel hen ervan om hun archieven permanent open te stellen.

Inhoud en bereik

De inhoudelijke rijkdom van de vele Vlaamse en Brusselse kloosterarchieven is onmogelijk in enkele alinea's te beschrijven. Aan de hand van de vier meest voorkomende types van archiefbescheiden, wordt niettemin getracht een kort overzicht te geven.

Een eerste brontype dat in zowat alle kloosterarchieven wordt aangetroffen, zijn de *kronieken*. Kronieken of annalen zijn een al dan niet systematische opsomming van belangrijke gebeurtenissen uit de geschiedenis van het religieuze instituut. Hoewel ze zich vaak beperken tot de beschrijving van uitzonderlijke gebeurtenissen, kunnen ze als verhalende bron toch nuttig zijn voor onderzoek. Ze focussen vaak op de stichtingsgeschiedenis, de aanvang van nieuwe apostolaatswerken of de opening van bijhuizen, drie thema's die in kloosterarchieven vaak goed gedocumenteerd zijn. Archiefstukken over deze thema's beperken zich wel dikwijls tot een vorm van instellingsgeschiedenis en informeren minder over de dagelijkse gang van zaken, persoonlijke ervaringen of moeilijkheden.

Religieuze instituten hielden ook dikwijls op een systematische manier gegevens bij over de leden in *ledenregisters*: geboortedatum, plaats van afkomst, intrededatum, kleding- en professiedatum, overlijdensdatum ... Deze ledenregisters, dikwijls homogeen bijgehouden vanaf de stichting, vormen de kern van wat kloosters bewaren over de kloostergemeenschap en het gemeenschapsleven. Deze archiefstukken documenteren echter vaak enkel het collectief van de kloostergemeenschap. Bescheiden over individuele leden – individuele dossiers, brieven, dagboeken – zijn geheel in de lijn van de kloosterlijke deugden van nederigheid en bescheidenheid veel minder vaak in kloosterarchieven terug te vinden.

Een derde, bijna overal aanwezig archiefstuk, is de *leefregel*. Als belangrijkste normatieve bron van het kloosterleven wordt hij in de meeste religieuze instituten met veel zorg bewaard, vaak in meerdere exemplaren en opeenvolgende versies. Aansluitend bij deze kloosterregels worden in de

Fotocollectie van de ursulinen van Onze-Lieve-Vrouw Waver.
© Compagnie Gagarine.

meeste archiefbestanden ook stukken bewaard over het bestuur van het klooster of de abdij. Het gaat met name over bescheiden over het beleid van de oversten, het financieel en patrimoniumbeheer en de contacten met kerkelijke en burgerlijke overheden. Andere stukken betreffen het religieuze leven en de religieuze vorming van de leden. Ook hier gaat het vooral om normatieve documenten en veel minder om persoonlijke getuigenissen.

Een laatste soort archiefstukken die vooral in de laatste decennia sterk is toegenomen, zijn de *audiovisuele bronnen*, in het bijzonder het fotografisch materiaal. Fotocollecties vormen een unieke historische bron, maar stellen vele kloosterarchivarissen voor problemen. De bewaring, ordening en ontsluiting van fotografisch materiaal is immers niet vanzelfsprekend, zowel gezien de materiële aard van de drager als de grote hoeveelheden foto's.

Algemene conclusies

Op het terrein is er allerminst sprake van een eenduidige of gecoördineerde aanpak van de archiefzorg. De zeer diverse omgang van religieuzen met hun archivalisch erfgoed weerspiegelt de grote verscheidenheid van het werkveld op zich. Uit dit gebrek aan uniformiteit mag in geen geval worden afgeleid dat religieuzen geen aandacht zouden hebben gehad voor hun archivalisch erfgoed. Vaak

echter behoort de archiefzorg binnen de kloostermuren tot de interessesfeer van slechts één of een handvol kloosterlingen. Zij kunnen dan wel rekenen op waardering en erkentelijkheid van hun medekloosterlingen en het congregatie- of ordebestuur, maar vaak is de materiële en financiële steun voor hun projecten zeer beperkt. Dit laatste houdt uiteraard ook verband met de reorganisatie waarin vele religieuze instituten zich vandaag bevinden. Maar ook het ontbreken van een traditie van doorgedreven archief- en erfgoedzorg – in het bijzonder bij de apostolische congregaties met een relatief korte geschiedenis – speelt een belangrijke rol. Voor vele van de in de 19de en 20ste eeuw gestichte congregaties met een actief apostolaat in onderwijs, gezondheidszorg of missionering, was archiefzorg om begrijpelijke redenen geen prioriteit. Pas in de tweede helft van de 20ste eeuw groeide de aandacht voor het eigen verleden, gestimuleerd door de oproepen van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) om de bronnen van de eigen spiritualiteit te herontdekken.

De meeste kloosterlingen die zich binnen hun instituten om het (historisch) archief bekommeren, zijn veelal aangewezen op de eigen creativiteit en bepaalde externe bijscholingsmogelijkheden. De vormingsinitiatieven die KADOC-KULeuven de voorbije jaren specifiek voor kloosterarchivarissen organiseerde, waren baanbrekend. Uit de eerste resultaten van het DiBIKAV-project blijkt dat een meerderheid van de kloosterarchieven – zij het soms summier – geordend en ontsloten werd mee dankzij de KADOC-vorming. Veel kloosterarchivarissen worstelen echter nog steeds met specifieke archieftechnische problemen. Vooral over de selectie van documentatie en archiefvreemd materiaal, het consequent onderscheiden van afzonderlijke archiefbestanden en het omgaan met audiovisueel materiaal, blijven vele vragen onopgelost. Tot slot verhindert het gebrek aan voldoende personele en financiële middelen veel religieuze instituten om binnen de kloostermuren degelijke archiefruimtes uit te bouwen of een dienstverlening te organiseren voor onderzoekers en andere geïnteresseerden.

Toekomstmogelijkheden en aanbevelingen

Het DiBIKAV-onderzoek toont duidelijk aan dat kloosterarchieven in Vlaanderen en Brussel geen braakliggend terrein vormen. Toch is op het vlak van archiefzorg en een gewaarborgd behoud van dit waardevol historisch erfgoed nog een lange weg af te leggen, temeer daar het aantal religieuze instituten de komende jaren zal blijven dalen. Vanuit de ervaringen in het veld en de rapportanalyses kan het FoKAV enkele belangrijke aanbevelingen meegeven die de zorg voor kloosterarchieven moeten garanderen en optimaliseren.

In de eerste plaats is het van het belang dat archiefzorg een expliciet aandachtspunt wordt in het beleid van elk religieus instituut. Het behoud van de kloosterarchieven is immers in

grote mate afhankelijk van de ondersteuning die klooster-archivarissen van hun oversten krijgen. Het is ook belangrijk om op het niveau van het bestuur van de orde of congregatie een langetermijnvisie op archiefvorming en -bewaring te ontwikkelen, rekening houdend met de evoluerende situatie van de eigen kloostergemeenschap. Ad-hocoplossingen in noodsituaties zijn immers nooit risicovrij. Een termijnplan met betrekking tot het beheer van het kloosterarchief – en ruimer het hele kloosterlijke erfgoed – kan al heel wat bedreigingen neutraliseren. Vele religieuze instituten hebben daarnaast nog een zekere terughoudendheid ten aanzien van organisaties en instellingen die zich om erfgoedzorg bekommeren. Er zijn echter voldoende betrouwbare spelers op het terrein die kwalitatieve en gespecialiseerde hulp kunnen bieden voor de registratie, bewaring en ontsluiting van kloosterarchief en religieus erfgoed.

Voor de hogere kerkelijke en religieuze overheden – diocesane instanties, federaties en andere overkoepelende organen van religieuzen – is een belangrijke rol weggelegd als moderators in het erfgoeddebat. Uit ervaring is immers gebleken dat sensibilisatiecampagnes over erfgoedzorg die mee vanuit deze instanties worden opgezet, zeer effectief zijn. Vaak verleent de medewerking van de kerkelijke overheden de onontbeerlijke legitimiteit aan projecten die de eigenlijke erfgoedsector op touw zet. Een intensievere samenwerking tussen de kerkelijke overheden en het erfgoedveld kan dan ook tot mooie resultaten leiden.

De diverse partners binnen de erfgoedsector moeten blijven investeren in sensibilisatie rond archiefzorg in religieuze instituten. Samenwerking met de hogere overheden van de religieuze wereld is daarin van cruciaal belang, evenals een respectvolle houding tegenover het vertrouwelijke karakter van vele aspecten van de kloosterlijke archief- en erfgoedzorg. De erfgoedsector moet zijn initiatieven voor de religieuze instituten nog meer afstemmen op hun concrete noden en op de sterk veranderende situatie. Vele religieuze instituten zitten in een fase van reorganisatie en aanpassing. Het is de taak van de erfgoedzorgers om daarop in te spelen en gespecialiseerde hulp en begeleiding aan te bieden. Samen kan er gezocht worden naar definitieve oplossingen voor de bewaring van de archieven en het overige erfgoed van religieuze instituten.

Sensibilisatie en de aanpak van concrete noden inzake archiefzorg in religieuze instituten zijn ten slotte enkel mogelijk met blijvende steun van de overheid. Gespecialiseerde begeleiding door de erfgoedsector vergt immers voortdurende bijscholing en innovatie om het kwalitatieve karakter van de hulpverlening te garanderen. Investerings in mensen en middelen, verdeeld over de verschillende erfgoedpartners op het terrein, blijven dan ook een absolute noodzaak, temeer omdat – ten gevolge van de afname van het aantal kloosterlingen – het komende decennium cruciaal wordt voor het gewaarborgde behoud van het rijke religieuze erfgoed in Vlaanderen en Brussel.

SAMENVATTING

In het op 15 november 2008 voorgestelde rapport *Ad Fontes. Klooster- en abdijarchieven in Vlaanderen en Brussel* worden de eerste onderzoeksresultaten gepresenteerd van een vier jaar durende bevraging naar het bestaan en de bewaartoestand van orde- en congregatiearchieven die vandaag nog worden bewaard in abdijen en kloostergebouwen verspreid over Vlaanderen en Brussel. Circa 60% van dit archivalisch erfgoed werd inmiddels in kaart gebracht en digitaal ontsloten via de webdatabanken ODIS en Archiefbank Vlaanderen. Ondanks de grote verscheidenheid van het bewaard gebleven materiaal, vallen enkele algemene karakteristieken aan te stippen zowel voor de praktische omgang van kloosterlingen met hun archiefbestanden als de inhoudelijke rijkdom van de kloosterarchieven. Op het terrein is echter nog steeds geen sprake van een eenduidige of gecoördineerde aanpak van de archiefzorg. Blijvende sensibilisatie en afstemming op de concrete noden van dit specifieke werkveld vormen een gezamenlijke taak voor de erfgoedsector, de religieuze wereld en de overheid.

ABSTRACT

The report *Ad Fontes. Klooster- en abdijarchieven in Vlaanderen en Brussel*, presented on the November 15th, 2008, contains the first research results of a four year inquiry into the existence and preservation of archives of religious orders and congregations, which are still preserved today in abbeys and cloister-buildings all over Flanders and Brussels. Approximately 60% of this archival heritage has now been mapped and digitally disclosed by means of the web databases ODIS and *Archiefbank Vlaanderen*. In spite of the diversity of the remaining material, some general characteristics can be cited, concerning both the practical handling of these archives by conventuals and the rich content of religious archives. Yet, a co-ordinated approach of archival care is still missing. The heritage sector, the religious world and the government should join forces for permanent sensitization and attuning to the concrete needs of this specific field of action.

Een verslag van de Brabantse archivarissendag, die ook in het teken stond van religieus archief, vindt u op p. 24

Noten

1. Het rapport werd voorgesteld tijdens de FoKAV-studiedag Op de gevoelige plaat. Beheer en ontsluiting van foto's en fotografische collecties van religieuze instituten in de norbertijnenabdij van Park te Heverlee.
2. Het recentste bibliografisch overzicht van het Belgische kloosterwezen zal in 2009 verschijnen in een themanummer van het Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis.
3. De DiBIKAV-enquête voor ordes en congregaties kan worden gedownload op <http://www.crkc.be/fokav/site/003.html> (geraadpleegd op 17/02/2009). Men vindt er tevens summere informatie over het opzet, de werkwijze en de voorlopige projectresultaten van het DiBIKAV-project.
4. Over het ODIS-project, zie: Heyrman, P., Naar een autonome en comparatieve studie van intermediaire structuren: het ODIS-project en de geautomatiseerde gegevensopslag met betrekking tot politieke verkiezingen, in: Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis, 81 (2003); p. 289-310 en Heyrman, P., Contextuele apparaten & erfgoedontsluiting: enkele ervaringen van het ODIS-project, in: Bibliotheek- & archiefgids, 80 (2004) 3; p. 3-10.
5. De lijst van de 184 religieuze instituten waarvan het archief in het kader van het DiBIKAV-project werd geregistreerd, is terug te vinden in Suenens, K. Ad fontes. Klooster- en abdijarchieven in Vlaanderen en Brussel. - Heverlee, 2008. - P. 92-95. De eigenlijke registratiegegevens zijn – voor zover het religieus instituut in kwestie hiervoor toelating gaf – publiekelijk raadpleegbaar in de ODIS-databank en Archiefbank Vlaanderen.
6. Norbertijnenabdij van Averbode (576 m), provinciaal van de Congregatie van de Broeders van Liefde te Gent (500 m), Vlaamse jezuïeten te Heverlee (320 m), Vlaamse minderbroeders te Sint-Truiden (315 m), norbertijnenabdij van Tongerlo (299 m), provinciaal van de missionarissen van het Heilig Hart te Borgerhout (212 m) ...
7. Zie hierover onder meer Vleugels, C, De problematiek van moderne kloosterarchieven: ordening en ontsluiting van het archief van de Parkabdij te Heverlee, gepubliceerd op de FAAD-website (Forum Afgestudeerden Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer): <http://www.faad.be/files/diarchi/003.pdf> (geraadpleegd op 17/02/2009). Dit artikel is een samenvatting van haar eindverhandeling Vleugels, C., Conventuales et extra-conventuales: een archief op twee sporen. Inventaris van het Moderne archief van de abdij van Park te Heverlee-Leuven (1797-1836)-2004). - Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Interuniversitaire Opleiding Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer, 2006. - Onuitgegeven verhandeling.
8. Deze opleidingssessies werden georganiseerd in samenwerking met de Vereniging voor Kerkelijke Archivarissen (VKA). Ze vonden hun schriftelijke neerslag in Kwanten, G., Handleiding voor het beheer en de ontsluiting van de archieven van religieuze instituten. - Leuven, 1990. Een herwerkte versie van deze handleiding verscheen onder de titel Kwanten, G. e.a., Basiscursus archief- en erfgoedzorg. - Leuven: KADOC, 2005. - (KADOC inventarissen en repertoria ; 64). Het archiefschema van het generalaatsarchief van de Zusters van Liefde, werd tevens opgenomen in Suenens, K., Ad fontes. Klooster- en abdijarchieven in Vlaanderen en Brussel. - Heverlee, 2008. - P. 70-71.

Het boek SUENENS, K. Ad fontes. Klooster- en abdijarchieven in Vlaanderen en Brussel. FoKAV-rapporten 1. Heverlee, 2008 is verkrijgbaar bij het CRKC en kost 25,00 euro (exclusief verzendingskosten). Een bestelformulier kan u downloaden op <http://www.crkc.be/fokav/site/014.html> of u kunt rechtstreeks contact opnemen met het CRKC:

Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur
 Abdij van Park 7, 3001 Heverlee
 Tel. 016 40 60 73 • Fax 016 40 33 02
 E-mail: info@crkc.be

Geloof in erfgoed! De archiefnalatenschap van kerk en religie.

*Brabantse archivarissendag 2008, vrijdag 14 november 2008
Leuven, Provinciegebouw Vlaams-Brabant*

Op 14 november 2008 vond in het Provinciehuis in Leuven de Brabantse archivarissendag 2008 plaats met als thema *Geloof in erfgoed! De archiefnalatenschap van kerk en religie*. De organisatie was in handen van KADOC-KULeuven en het Gemeentearchief Rucphen. Na een verwelkoming door **Tom Troch**, Gedeputeerde Cultuurbeleid van de Provincie Vlaams-Brabant, werd de problematiek van het kerkelijke en religieuze archivalische erfgoed kort geschetst door dagvoorzitter **Jan De Maeyer**, directeur van KADOC. Met een verwijzing naar het *Jaar van het Religieus Erfgoed* in Nederland opende hij de dag met de vaststelling dat inzake kerkelijk erfgoed het onroerende patrimonium (kerken, klooster- en abdijgebouwen ...) veel meer aandacht krijgt dan het roerende en binnen het roerende kerkelijke erfgoed het kunstpatrimonium veel meer in de kijker loopt dan het archivalische en documentaire erfgoed. Gezien zijn belangrijke historische onderzoekswaarde moet de belangstelling voor de papieren nalatenschap van Kerk en religie dringend worden opgekrikt en moeten efficiënte oplossingen worden uitgewerkt die het materiële behoud van dit erfgoed op lange termijn garanderen. Hoe groot is echter de onderzoekswaarde van dit papieren patrimonium en welke zijn de meest geëigende strategieën om de bewaarproblematiek aan te pakken, zowel vanuit archieftechnisch standpunt (bewaring *in situ* vs. bewaargeving en centralisatie) als vanuit een puur economisch rendabiliteitsdenken (kostprijs van het beheer vs. selectie)?

In zijn uiteenzetting *Kerkelijke archieven en hun belang voor historisch onderzoek: ervaringen en wensen vanuit de praktijk* benaderde **Theo Clemens**, directeur van het Antwerpse Ruusbroecgenootschap, de problematiek allereerst vanuit onderzoeksstandpunt. Het archivalisch erfgoed van Kerk en religie informeert immers over meer dan louter de geschiedenis van het religieuze leven, maar ook over bredere sociaal-culturele ontwikkelingen en mentaliteitswijzigingen. De archivaris wil daarom zoveel mogelijk bijhouden, maar wordt geconfronteerd met een acute selectieproblematiek. Als onderzoeker pleitte Theo Clemens ervoor om te bewaren met het oog op de toekomst en eventuele selectie niet te laten hangen van de mode van de dag. Ten slotte brak hij een lans voor een zo breed mogelijke ontsluiting over verschillende archiefinstellingen en erfgoedcategorieën heen.

Als archivaris van het aartsbisdom Mechelen-Brussel vertrok **Gerrit Vanden Bosch** in zijn uiteenzetting *Een zorgenkind in erfgoedland? Het beheer van religieuze archieven in Vlaanderen en Nederland* van de problematische toestand van het religieuze archiefwezen. Door vergrijzing en herstructurering komt in de religieuze instituten de continuïteit van de archiefzorg in het gedrang. Door het dalende aantal bedienaars wordt in veel parochies de zorg voor het archief

aan de lokale kerkbesturen overgelaten, die daarvoor niet de *knowhow* hebben. Historisch waardevol materiaal dreigt hierdoor op korte termijn verloren te gaan. Verschillende oplossingen werden de voorbije jaren in Noord en Zuid in de praktijk gebracht: de inschakeling van lekenarchivari- sen, de opzet van archiefzorg met vrijwilligers ter plaatse of de bewaargeving van archiefbestanden bij bestaande bewaarinstellingen. Telkens moet hierbij worden afgewogen of een bewaring *in situ* – binnen de originele ontstaanscon- text – ook garanties biedt voor het behoud en de ontsluiting van het archiefmateriaal op lange termijn. Registratie, het opvolgen van de archiefproblematiek en praktische onder- steuning van de archiefverantwoordelijken ter plaatse – twee actieterreinen waarop in Vlaanderen onder meer KADOC en FoKAV de voorbije jaren sterk hebben ingezet – zijn in elk geval een must. Ook publiekrechtelijke archiefinstellingen zoals het Rijksarchief hebben hier een taak te vervullen. Een nog intensere publiek-private samenwerking wordt ook in de religieuze archiefsector een *conditio sine qua non*.

In de slotlezing van de voormiddag *De 'geestelijke orde'? Bedenkingen bij de ordening en beschrijving van religieuze en kerkelijke archieven* focuste **Marc Carnier**, archivaris bij het Algemeen Rijksarchief te Brussel, voornamelijk op de ordeningsproblematiek van die kerkelijke archieven die ten gevolge van de opeenvolgende afschaffingen van religi- euze instellingen aan het einde van de 18de eeuw in het Belgische Rijksarchief terechtkwamen. Ook Rijksarchivarissen worstelden decennialang met de (her)ordering van deze archiefbestanden, waarvan de 'oude orde' vaak sterk was verstoord. De ordening op basis van de plaats of de uiter- lijke vorm van de archiefstukken, werd uiteindelijk vervangen door een ordening op basis van het herkomst- en structuur- beginsel. Op dit gebied heeft het Rijksarchief ook vandaag nog een aanzienlijke achterstand weg te werken. De problematiek betreffende de ontsluiting van chartercollecties, het niet altijd even duidelijke onderscheid tussen archief- en bibliotheekmateriaal en het feit dat religieuze archiefvondsen ook vaak conglomeraten van meerdere archiefbestanden vormen, maakt de zaak er zeker niet eenvoudiger op.

In het afsluitende paneldebat spitsten de vragen uit het publiek zich vooral toe op de dringende nood aan sen- sibilisatie, registratie en praktische ondersteuning van het werkveld en de samenwerking tussen de publiek- en pri- vaatrechtelijke archiefsector. Even werden ook de lopende archiefinitiatieven voor de moslimgemeenschap en de andere christelijke denominaties aangehaald. Het namid- dagprogramma stond ten slotte volledig in het teken van enkele plaatsbezoeken aan belangrijke religieuze erfgoed- sites in en rond het Leuvense: het erfgoeddepot KADOC II, het Heilig Hartinstituut van de zusters annuntiaten te Hever- lee en de norbertijnenabdij van Park.

Jürgen Vanhoutte
jurgen.vanhoutte@crkc.be